

ZİHNE DÜŞEN DİLE GELMEYEN

Dr. ÜMİT TAŞTAN

Bir fikir düştü zihnime! Bir fikir! Sokakta amaçsız, avare bir şekilde yürürken düştü. Düştü dediysem de öyle gökten elma düşer gibi değil elbette. Refik Halit'in "Sazlarının nazlı nağmelerini dinlerken zihnime renk ve râyihâ doluyor" derken kastettiği gibi belki de. Ya da Gökhan Özcan'ın "Yeşerdik çiçek açtık, hayatın baharında. Ne havaya ne suya, gönle düşen cemreyiz" veciz ifadesindeki gibi.

Gönle düşen o cemre gibi zihnime düşen bu fikri size anlatmaya kalksam, onu parçalamam; cümlelere, hatta tek tek kelimelere bölmem gerekir. Acaba nasıl parçalarına ayırırsam? Öyle ya, fikir dediğin şey birlik ve bütünlüğe sahip yekpare bir şey değil midir? Peki, onu size anlatmasam şu aşamada benim için ne anlam ifade ederdi? "İfade" sözcüğünü kullanmam yersiz oldu burada çünkü eğer ifade ediyorsa zaten parçalanmış demektir.

"Yahu ne geveliyorsun deminden beri, zihnine bir fikir düştüyse zaten cümlelerden müteşekkil, parçalı bir şeyden bahsediyorsun" dediğinizi duyar gibiyim. Gerçekten böyle olup olmadığını anlamak için, yeniden zihnimde canlandırabilmek için fikrin zihnime ilk düştüğü ana geri dönüyorum. Aklıma bu fikir ilk geldiğinde zaten sözcüklerin art arda dizildiği parçalı bir bütün halinde değil miydi?

Hem parçalı hem de bütün! Çelişkiye düşmeden bu "parçalı bütün" ifadesini kullanacaksam bunların ne şekilde terkip edildiğinin hesabını vermem gerekiyor sanırım. Şimdilik zihnimdeki bu fikrin bir ya da birden fazla cümleden meydana gelen anlamlı bir bütün olduğunu farz edelim. Cümleler sözcüklerin art arda terkibi yoluyla mı meydana gelir yoksa birden fazla sözcüğün eş zamanlı izdüşümüyle mi?

Anlatmak istediğim şeyi biraz muğlak bir şekilde ifade ettiğimin farkındayım. Ama zaten burada söz konusu ettiğimiz de bu değil mi! Anlatmak istediğim şeyi, yani bir fikri, öyle bir şekilde ifade etmeliyim ki siz de bunu anlayıverin. İfade ederken önce onu parçalara ayırıyor, cümleler arasında anlam ilişkileri kuruyorum ve nihayetinde bütün bu parçalar sizin zihninizde bir bütüne kavuşuyor. Eskiler “teşrih” derlmiş bu parçalama işine.

Arapça’da teşrih, eti ince ve uzun kesmek, açıklamak ve genişletmek anlamlarına gelen “şerh” kelimesinden türemiş. Teşrih etmek, bir meseleyi bütün yönleriyle inceden inceye tetkik edip açıklama, açma, meydana çıkarma ve izah etme gibi anlamlara geliyormuş. O halde zihnime düşen fikri bir cerrah hassasiyetiyle parçalarına ayırabilmem lazım ki size onun farklı lezzetlerini birbirine karıştırmadan sunabileyim.

Bunu düşünürken zihnime “Arrival” isimli bir film geldi. Filmde, uzaylıların dilini çözmekle görevli bir dilbilimci çarpıcı bir şey fark eder: bu varlıklar sözcükleri bizim gibi art arda dizmek yerine her biri dairesel bir imge olan işaretlerle bütün bir cümleyi tek hamlede resmeder. Bu dili öğrendikçe

kendi zaman algısı da dönüşür; artık geçmiş, şimdiyi ve geleceği art arda akan parçalar olarak değil, o daireler gibi tek bir bütün içinde deneyimlemeye başlar.

Film, böylelikle bir düşüncenin parçalanıp sıraya dizilmeden de yekpare biçimde kavranabileceğini ve dilin düşüncüyü, hatta zamanı nasıl biçimlendirdiğini sezdirir. Şu anda bu filmin zihnime gelmesi ne kadar ilginç, bir şeyi düşünürken zihin onunla ilişkili başka bir şeyi çağırıyor. Zihin sanki bana rağmen ve benim dışımda sürekli olarak belli mefhumlar arasında bağlantı kurup önüme sürüyor.

Akıl kelimesinin etimolojik kökeninde bağlamak fiili var. Dizginlemek, gem vurmak anlamlarını barındıran akıl; hayvan kaçmasın diye iki ayağına vurulan köstek anlamına da gelir. Öyleyse zihnin bir şeyleri birbirine bağlaması için en az iki şeye sahip olması gerekmez mi? O halde tek bir şeyi, birlikli bütünlüklü olan bir şeyi bütün dolayımından yalıtarak düşünebilir miyiz? Yine başa döndük sanırım.

En başta zihnime düşen fikre geri döndük ama yine bir döngüsellğe düşmedik mi? Zihnime düşen bir fikri parçalamadan nasıl anlayabilirim

sorusunu cevaplarırken bir sürü yeni bağ ve dolayım kurduk. O halde düşünmek nihayetinde sözcüklerin terkihi yoluyla mı gerçekleşmek zorunda?

Dil öncesi bir düşünme tahayyül edilebilir mi? Tahayyül sözcüğünü bilerek seçtim ama sözcüklere başvurmadan tahayyül etmek mümkün mü? Bunu anlayabilmek için şöyle bir yol varsayalım: bir fikri düşünmek doğal dile dayalı sözcüklerle olabileceği gibi dilden bağımsız ve dilin dolayımı olmadan da gerçekleşebilir. Fransız ressam *Pierre Soulages'a*, bir resminde ne demek istediği sorulduğunda şu cevabı vermiş ; *“demek isteseydim çizmezdim”*.

Alman düşünür *Gadamer*, 1970’li yıllarda verdiği bir konferansın kaydı daha sonra kendisine dinletildiğinde şu cevabı vermiş ; *“ben bundan daha fazla bir şey söylemişim”*. *Gadamer’in* bu sözü daha sonra kendisiyle gelişip serpilen felsefi bir yöntem olarak hermenötiğin doğuşuna katkı sağlamıştır. Bu yöntemde bir metin iki farklı anlam ufku arasında anlaşılmaya çalışılır: yazarın demek istediği ve metnin diyebildiği.

Bir metnin yazarı, bu metin aracılığıyla zihnindeki bir fikri anlatmak ister. Ancak bu fikri anlatırken kullandığı

dilin anlatım sınırlarına tabidir. Dolayısıyla metnin yazarı, metin ve okuyucu arasında bir boşluk ortaya çıkar. Burada *Gadamer’in* *“ben bundan daha fazla bir şey söylemişim”* sözünün bir başka ve önemli boyutuna da dikkat çekmek gerekir.

Gadamer, sözün bir insandan ötekine geçtiği ortak bir dil evrenine işaret eder; ona göre anlam, tam da anlatanla dinleyen arasındaki bu bağlamda doğar. Öyleyse bu bağlam ve dil evreni hesaba katılmadan yazdıklarımızın, söylediklerimizin nasıl bir anlamı olabilir?

